

nødvendige baggrund for bl.a. forfattervirksomheden var tilvejebragt. Især årene som elev på mecklenburgske godser og skolen i Eldena var præget af en brutalitet, som kaster udmærket lys over tidens voksende spændinger mellem dansk og tysk identitet. Dette og andre bitemaer, f.eks. turistrejsen til Thüringerwald og træk af livet på herregårdene, betyder, at bogen henvender sig til en bredere kreds end landbrugshistorikerne. De udgør naturligvis det primære publikum, men med alt, hvad man får i tilgift, er det at beklage, at bogens tryk er under al kritik, ligesom omslaget er yderst kedsommeligt. I øvrigt rummer Hofmangaves godsarkiv flere bidrag til familiens historie, som man ligeledes kunne anbefale til udgivelse.

Otto Madsen

ERIK HOUSTED: Fattig-Holm. Tre Guldalderskæbner, Rhodos, 436 s.ill., Kbh. 1994.

Det er en stor, flot, tung og vægtig bog, Erik Husted har skrevet om Fattig-Holm. I virkeligheden drejer den sig om tre personer – guldsmeden Michael Holm (1774-1860), hans bror kobberstikkeren Jens Holm (1776-1859) og dennes søn maleren og kobberstikkeren Heinrich Gustav Ferdinand Holm (1803-1861), som er den person, tilnavnet oprindeligt blev møntet på. Fattig-Holm – op-havsmand til bl.a. »Sjællands yndigste egne« og utallige prospekter af de københavnske bygninger, gader og pladser.

Forfatteren skriver i sit forord, at hans overordnede mål er 1 – at forsøge at supplere den eksisterende viden om Jens og H.G.F.Holms familieforhold og deres liv og færden i det hele taget, 2 – at tilvejebringe en i videst muligt omfang komplet oversigt over deres arbejder i illustreret form og 3 – at foretage en dyberegående undersøgelse af de enkelte arbejder med henblik på datering og så vidt muligt også af proveniens med henblik på at kortlægge Holms kundekreds.

En af forfatterens store fortjenester er, at han til fulde har opfyldt punkt 1. Han har redet trådene ud for hvem, der er hvem, da alle tre ellers i tidligere publikationer undertiden er blevet forvekslet. Og bogen er lykkeligvis kommet før det aktuelle bind med H-personerne i 4. udgave af Weilbachs Kunstnerleksikon, som er under udgivelse. Så for fremtiden er de hermed sat ordentligt på plads.

Angående punkt 2 skriver Erik Husted selv, at det mål naturligvis aldrig kan nåes, da der altid vil kunne findes nye, hidtil ukendte arbejder af Holm i privateje. Men man må indrømme ham, at han er kommet utrolig langt. Bogen afsluttes af et meget omfattende katalog, hvor billederne er ordnet topografisk. I øvrigt en yderst praktisk foranstaltning, da man ellers ville miste orienteringen, hvis værkfortegnelsen kunsthistorisk traditionelt var ordnet kronologisk. Kataloget omfatter omkring 700 arbejder, og det i sig selv giver et indtryk af, hvor langt omkring forfatteren har været.

Det forholder sig sådan, at mange af værkerne sandsynligvis har været bestillingsarbejder, og det er også i det forhold, at Hustedes detektiviske evner og flid rigtig kommer til udfoldelse under målsætningens personalhistoriske, historisk-topografiske punkt 3. Han har undersøgt *alt* om de ejendomme, man ser på

prospekterne, hvem der byggede dem, hvornår de blev bygget om, hvem der boede der, hvordan personerne familiemæssigt og bekendtskabsmæssigt forholdt sig til andre i hovedstaden, hvordan de kunne være kommet i berøring med Holm o.s.v. Dertil kommer alt, hvad han har kunnet finde frem til om billedernes proveniens. Ved hjælp af sådanne analyser kan Erik Husted i visse tilfælde skarpsindigt argumentere for en ny fortolkning af et værks tilblivelses-historie (se eksempelvis s. 80-81).

Det yderst grundige notearbejde demonstrerer med al tydelighed, at her er der gjort en meget stor indsats. Ikke alene er al relevant litteratur anvendt, men der er i lige så høj grad benyttet utrykt materiale som dokumenterer, at forfatteren kender de arkivalske krinkelkroge. Skade blot, at der ikke er afsat plads til en samlet oversigt over litteratur og arkivalier. Nu må man nøjes med en slægtoversigt, en bibliografi over familien Holm og et personnavneregister.

Erik Husted skriver i forordet beskedent, at han ikke vil eller kan behandle emnet ud fra en kunsthistorisk synsvinkel, og hans indsats skal derfor heller ikke bedømmes på den led. Men så kan han unægtelig så meget andet af central interesse for Københavns historie.

Dorthe Falcon Møller

HANNE ENGBERG: En frigørelseshistorie. Margrethe Vullum 1846-1918. København, Gyldendal, 1994. 386 s., ill.

»En frigørelseshistorie« er andet bind i forfatterens biografiserie om tre generationer af en familie, der hver på sin markante måde gjorde deres tid med og samtidig lånte den farve af deres personlige engagement.

Første bind – »En kærlighedshistorie« (1991) – om Maria og Orla Lehmann skildrede gennem breve og dagbogsnotater den nationalliberale æras tro på, at det gode liv var en stræben efter det ideale og dermed i realiteten en kamp for at tilpasse sig selv og hinanden tidens romantiske mands- og kvindeidealer.

»En frigørelseshistorie« handler om Maria og Orla Lehmanns datter Margrethe, gift Rode og senere Vullum, der i sit omskiftelige og i mange henseender tragiske liv gjorde hele det oprør mod forældregenerationens idealer med, som blev nødvendiggjort af nederlaget i 1864 og sammenbruddet for den optimistiske dualisme i videnskaben.

Størst interesse har Hanne Engbergs bog som en beretning fra den historiske virkelighed om, hvad der skete med Nora fra Ibsens »Dukkehjem«, da hun gik ud. Én gang gjorde Margrethe som Nora og forlod, koste hvad det ville, et ægteskab, der ikke levede op til hendes ideelle kærlighedsfordringer. Gennem et langt efterliv med den norske venstrepolitiker Erik Vullum betalte hun siden den fulde pris for at stå ved det valg, hun én gang havde foretaget. At Margrethes skilsmisse fra Gotfred Rode efter alt at dømme udgjorde én af Ibsens inspirationskilder, gør derfor ikke historien mindre interessant.

»En frigørelseshistorie« er således en velvalgt titel, selv om bogen måske set fra en mere prosaisk synsvinkel lige så godt kunne have heddet 'Historien om Fru Margrethes penge'. Som arving efter morfaderen Hans Puggaard og faderen Orla Lehmann var Margrethe Vullum en rig kvinde, og fordi hun selv havde et nærmest asketisk forhold til disse penge, blev de på mange måder livlinen til de